

ÚJABB RÉSZLETEK
A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRÖK HÓDOLTSÁG
TÖRTÉNETÉBŐL

ÍRTA

DR. SZENTKLÁRAY JENŐ

L. TAG

FEOLVASTA 1917. ÁPRILIS 23-ÁN

KIADVA A FERIDUN-ALAPBÓL

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1917

A magyar történetírás nagy kárára oly korán elhalt *Karácson Imre* négyévi konstantinápolyi tartózkodása alatt rendkívül becses iratokat fedezett fel az ottani levéltárakban Dél-Magyarország XVI—XVIII. századából. Ezek a törökkori emlékek részint kiegészítik, részint helyreigazítják ismeretünket a temesi végekről, különösen *Temescvár* állapotáról a félhold uralma alatt. A gazdag tartalmú forrásmunka »*Török-Magyar Oklevéltár*» czímmel jutott a közönség kezére és I. Szulejmán szultán uralkodásától Temescvár visszafoglalásáig, vagyis a délmagyarországi hódoltság végeig *hatcannál* több olyan okiratot foglal magában, melyek Dél-Magyarországot közvetlenül érdeklik és a délvidékre vonatkozó tartalmuk szerint eddigelé még nincsenek ismertetve.¹⁾

Karácson nem fejezhette be munkáját. De a mi abból közkincsünkté lett, oly becses és tartalmas, hogy adataiból *Dél-Magyarország hódoltsági multját* számos földérítő részlettel világíthatjuk meg. Az Átmejdán-téren levő sztambuli telekkönyvi épületben, mindenféle iratokkal összehalmozva, megtalálta a Köprülü Mohammed pasa rendeletére készült *temesvári deftereket is 1663-ból*, a Defterkháne-irattárban pedig az *1665-ből való temesvári deftereket* fedezte föl. A defterek az egyes hódoltsági falvak jövedelméről és török földesuraikról adnak kimutatást.

Ezekben a defterekben név szerint a következő helységek említettnek a *temesvári vilájet* területéről, mely tudvalevőleg a

¹⁾ A »T. M. Oklevéltár«-t szerkesztette *Thallóczy Lajos*, *Kreszmárik János* és *Szekfü Gyula*. A »Török történetírók« cz. kötetet sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta *Szekfü Gyula*.

Tisza-, Duna-, Maros- és Erdélyközt foglalta magában: *Temesvár* vár, város és szandzsák-főhely, a vilájet középpontja; *Pancsova* palánk és kerületi székhely; *Moldova* palánk és szandzsák-hely; *Ofdsa* és *Bordsa* kerületi székhelyek; *Alibunár* állomás-hely az országút mellett; *Új-Palánka* helyőrségi állomás; *Lippa* vár, város és szandzsák-hely; *Csanád* vár és város; *Lugos* vár és város; *Falva* (?) a pancsovai járásban; *Solymos* vár a lippai szandzsákban; *Ojatelek* (talán Ofszenicza), *Rudna*, *Dolancs* (Dolác), *Perredszadurin* (?) és *Perremehulet* (?), melyeknek rájáí 1583-ban az engedelmességet megtagadták és adót fizetni nem akartak. A temesi szandzsákban: *Új-Arad* palánk; *Armud-Köjki* (talán Körtvélyes); *Fenlak* vár; *Fuak* (?) falu; *Jenő* vár; *Khirlós* (?) falu, *Kiknik* (?) falu Csanád táján a temesvári livában, *Kruscha* (?) falu ugyanott; *Varjas* falu; *Szemiklós* (ma Kis-Szentmiklós) a lippai livában, Buda alá tartozik; *Ság* falu a temesvári livában, Fenlak alá tartozik; *Arad* város Báds-bazárral a gyulai livában, Arad vára alá tartozik; *Gelira* (?) falu a temesvári livában, Arad alá tartozik; *Nagy-Lak* (Nnak?) a gyulai livában; Arad alá tartozik. A Maros balparti vidékén Temesvár felé: *Harit* (?) falu; *Gergyász* (?) falu; *Potes* (?) falu; *Kisfalva*, *Haszanli* (?), *Meg-Szelveres* (?) és *Haludes* (Csaludes) (?). A Maros balparti vidékén a Tisza felé: *Holoces* (?), *Tószeg*, *Holszeg* (?), *Buzáros* (?), *Kebekende* (?), *Fejérekházila* (?), *Szentös* (a mai Mokrin), *Dederenfő* (?), *Zecsvaváros* (?), *Karamba* (?) és *Szölös* (a mai Nákófalva). Ismét a marosi oldalon: *Kétföl*, *Kenézház*, *Pakacz*, *Kálík* (?), *Perjámos*, *Harmat* (?), *Holos* (az 1582-ki összeírásban Hollós) és *Karaschab* (?). A Maros, Temes, Bega és a Duna felé: *Újfalva*; *Otvos*; *Gelin* (?); *Kolpa* (?); *Daszka* (talán Deszk); *Harim* (?); *Dsulna* (?); *Csali* (?); *Benkalak* (?); *Szent-Iván*; *Bánváros*; *Szás*. A krassovai járásban (?); *Orsova* régi vár; *Alibunár*; *Versecz* város; *Sebes* város (Karánsebes); *Mehádia* állomás; *Marga* állomás; *Mardsina* állomás; *Becskerek* város; *Denta* állomás; *Nagy-sáncz* palánk (?).

Látnivaló, hogy e sorozatban csak csekély része van meg a hódoltság megerősített helyeinek, városainak és lakott falvainak. De e töredékből is arról győződünk meg, hogy Dél-Magyarország hódoltsági topographiájának korhű, tökéletes ismeretét csak a török levéltárakban végzendő további kutatásoktól és olyan alapos és fáradságtalan kutatástól remélhetjük és vár-

juk, amilyen Karácsoné volt. Mindaz a becses anyag, a mi Dél-Magyarországra vonatkozólag a »Török-Magyar Oklevéltárban« megjelent, az 1564—1716-ik évi időközre terjed. Az adatok hét szultánnak, I. Szulejmán, II. Szelim, III. Murád, IV. Mohammed, II. Ahmed, II. Musztafa és III. Ahmed szultánok uralkodásának idejéből valók és nyolcz temesvári beglerbégnek, a temesvári ejálet kormányzóinak és katonai parancsnokainak nevét említik. Ezek voltak: 1565-ben *Musztafa* pasa, 1568-ban *Haszán* pasa II. Szelim szultán fia, ugyanazon évben *Dsáfer* pasa kaffai bég, 1573 táján *Szokoli Mohammed*, a ki nagyvezírré lett, 1696-ban *Haddsi Musztafa* pasa (a kit II. Musztafa szultán, mikor nagyvezírré nevezte ki, ilyen czímmel tisztelt meg: »jeles vezírem, dicső műsirem, a világ rendje, az állam ügyeinek éleselméjű rendezője, az emberek ügyeinek helyes véleményű intézője, a birodalom és szerenese épületének fentartója, a dicsőség és boldogság oszlopainak megerősítője, a magas birodalom tekintélyének óra), 1699—1700 *Ahmed* pasa, 1701 *Ibrahim* pasa, 1702—1704 ismét *Ahmed*, 1705—1707 *Ali oglu Haszán* pasa.

A névsor téves és hézagos; nem egyezik a temesvári beglerbégek azon névsorával, melyet *Pesty Frigyes* a »Magyar tört. Tár« XII. kötetében kiadott és a »Temesvár sz. kir. város története« című művemben én is közreadtam. Így a Tört. Tár szerint 1565—1566-ban *Malchus* a beglerbég Temesvárott, Karácson Török-Magyar Oklevéltára szerint 1565-ben *Musztafa*. A Tört. Tár szerint 1567—1573-ban *Haszán* kormányoz a temesi tartományban, az Oklevéltár adatai szerint 1568-ban *Dsáfer*. A Tört. Tár 1573-ban *Haszánt* mondja temesvári kormányzónak, az Oklevéltár *Szokoli Mohammedet*. A Tört. Tár szerint *Ahmed* 1700-ban lép föl a beglerbégiségre, az Oklevéltár szerint már 1699-ben, 1700-ban pedig már nem is kormányoz. A Tört. Tár lajstromában 1701-ben *Ahmed* a temesvári beglerbég, az Oklevéltárban *Ibrahim*, 1706—1708-ban a Tört. Tár *Ali Gümmeükdzsi* pasát teszi meg temesvári kormányzónak, az Oklevéltár adatai szerint 1705—1707-ben *Ali oglu Haszán* volt Temesvárott a kormányzó beglerbég.

Ezek a hézagok és különbségek részint a Tört. Tárban közölt lajstrom hibáiból, részint onnan erednek, mert a vonatkozó összes levéltári anyag még nincs kimerítve. Megbízható chronologikus

névsort majd csak a konstantinápolyi levéltárak anyagának ki-
merítő megismerésétől remélhetünk.

Egészen újak azok az adatok, melyek a délmagyarországi
ziámet- és timárbirtokokról, azok adományozásáról és birtalóiról
szólnak.

Dél-Magyarországon ugyanis épen úgy, mint hazánk többi
hódított területein, kétféle birtokos létezett: *keresztény és török*.
A török szultánok a meghódított földek nagy részét a magyar
nemzet és az ország fejedelmei ellen viselt háborúkban vitézség-
gel vagy más érdemekkel magukat kitüntetett katonáiknak,
leginkább a lovaskatonáknak adományozták. Ezeket a földeket
timárbirtokoknak nevezték. A legnagyobb terjedelmű földbirtokok-
nak *ziámet* volt a nevük. De a török adományos nem bírta a
földjeit tulajdonjoggal és magántulajdonul, hanem csak hűbér-
gyanánt; nem volt azoknak örökös ura, hanem csak művelője,
haszonélvezője, mintegy bérlője. Földbirtokát el nem adhatta,
el nem ajándékozhatta, zálogba nem vethette, sőt törvényes
örökösire sem szállíthatta át. A hódított földbirtok tulajdon-
jogát a török állam tartotta fenn magának.¹⁾ A szultán nagyob-
bíthatta, kevesbíthette vagy egészen elvehette és másnak ado-
mányozhatta a timárokat. Előfordult, hogy részegség vagy
más kihágás miatt elcsapták a timárbirtokost. Így I. Szulejmán
szultán 1564-ben júl. 23-án rendeli a budai beglerbégnak, hogy
egy Abdi nevű birtokostól, a ki éjjel-nappal részegeskedik
s néhány muzulmánnaak feleségét elcsábította, vegye el a timárt.²⁾
A timárok adományozásánál nem a földterület nagysága volt
mérvadó, hanem az, hogy hány ákeset jövedelmez az évenként.
Az ákese kis ezüstpénz, oszpora volt, mely az idők folyamán
sokszor változott.

Más volt a magyar nemesség, a keresztény magyar földes-
urak birtoklása. Ők egymás közt elcserelelhatték, eladhatták,
örökölhatték, elzálogosíthatták földjeiket azzal a megszorítással,
hogy abba a török, a kinek hatalma alá tartoztak, beleegyezzenek.³⁾

A szultánok kegyelméből és a temesvári beglerbégek fen-

¹⁾ Salamon F.: Magyarország a török hódítás korában, 197—198. II.

²⁾ Oklevél., 47. l.

³⁾ Salamon id. m. u. o.

hatósága alatt számos ilyen timárbirtok és török földesúr létezett Dél-Magyarországon. De a délmagyarországi török nagybirtok csak egy évtizedre Temesvár várának 1552-ik évi eleste után veszi kezdetét. A hódoltság kezdetén, úgy látszik, még önkény uralkodott és rendezetlen, háborús állapotok voltak, melyek a mezei gazdálkodást megnehezítették, a birtokszervezést lehetlenné tették.

Az Oklevéltárban az első délvidéki birtokadományozási adat I. Szulejmán szultánnak a rendelete, ki 1564 július havában Dsafer pasa 6000 ákese jövedelmű somogy megyei timárját áthelyezi, illetőleg fölcseréli ugyanolyan jövedelmű birtokkal a temesvári vilájetben.¹⁾

Innentúl már sűrűn keletkeznek Temesben a török ziámet- és timárbirtokok.

1565 márcz. 10-én meghagyja I. Szulejmán a temesvári beglerbégnak, hogy Mehemed temesvári csausnak, mivel István erdélyi király (sic) segítségére sietett és vitézül harczolt, a temesi szandsákban fekvő 6300 ákese jövedelmű timárhoz még egy 1500 ákese jövedelmű nagyobbitást adjon.²⁾ Ugyanazon évi márcz. 26-án szultáni parancs megy a temesvári kormányzóhoz, hogy Ibrahim-oglu Haszán bégnek, ki az erdélyi király, János Zsigmond segítségére ment és vitézül viselkedett, az általa eddig bírt 5999 ákese jövedelmű timárhoz jutalmul még 1000 ákését jövedelmező timárt adjon.³⁾ Két nappal később ismét rendeletet kap a temesvári kormányzó I. Szulejmántól, hogy Iszkendernek, ki a lippai szandsákban 20.000 ákese ziámetbirtokos, még 1500 ákese jövedelmű birtokot adjon, mert a csatatéren hősiiesen küzdött.⁴⁾ Ugyanazon évi júl. 21-én 30.000 ákese nagyobbitással jutalmazza Szulejmán a csanádi béget, ki a temesvári beglerbéggel a királyfi segítségére ment és Erdőd váránál lelkes bátorsággal viaskodott.⁵⁾ 1565 okt. 4-én kelt a szultán rendelete a temesvári beglerbéghoz, hogy Mehemed, ki egy 7000 ákese jövedelmű timárbirtokosnak és temesvári csausnak a fia, meg-

¹⁾ Oklevt., 46. l.

²⁾ U. o. 68. l.

³⁾ U. o. 69. l.

⁴⁾ U. o. 70. l.

⁵⁾ U. o. 70—71. ll.

felelő timárt kapjon.¹⁾ Még azon a napon érkezett Konstantinápolyból a szultán másik rendelete, melyben megparancsolja Musztafa pasa temesvári beglerbégnak, hogy Iszák, a csaus-bán futárja, ki az erdélyi háborúban a várak elfoglalásánál az ostromsánczokban szolgálatot tett és onnan kitűnő nyelvet és fejet hozott, 7000 ákcese jövedelmű timárt kapjon.²⁾ Ahmed vojvodának a fia a vidini szandsákban elég gazdag jövedelemmel rendelkezett; 11.197 ákcese évi jövedelmet hozott neki az ottani timárja. Minthogy azonban Várad elfoglalásánál és Szatmár városában előkelő keresztényeknek a fejét levágta, vitézségeért a temesi területen is uradalmat ajándékoz neki a szultán, midőn János Zsigmond kérésére 1565 decz. 28-án meghagyja a temesvári beglerbégnak, hogy a vidini fiatalembert egy 3000 ákcsét hajtó birtokba ültesse be.³⁾

A gazdátlaná lett Temesben mérhetetlen nagyságú területek heverték parlagon. A török császárok bőven osztogathatták a földeket uradalmakért folyamodó híveiknek. Volt eset, hogy egy-egy élelmes aga vagy csaus két-három timárt is magához ragadott, ha tehetségében állott a beglerbéget és annak kapzsi környezetét megvesztegetnie és tőlük a szultánhoz kedvező kérvényt és beajánlást kieszközölnie.⁴⁾ Különösen I. Szulejmán

¹⁾ *Oklect.*, 73. l.

²⁾ U. o. 73. l.

³⁾ U. o. 77. l.

⁴⁾ Fenmaradt 1690. évtől a szultánhoz fölterjesztetni szokott folyamodványnak egy példánya, melyben hadi érdemekkel díesekvő ozmán katona temesvári szandsákbeli ziámetbirtok adományozását kéri a szultántól e következő szavakkal: »Felsőges, kegyelmes szultánom! E szolgájának (név nincs említve) előterjesztése az, hogy a temesvári szandsákban, a *krassoviai* (így) *járásban*, *Szás* (?) *nevű faluban és környékén* 21.275 ákcese jövedelmű ziámet, melynek birtokosa Kara Ibrahim ennekelőtte elhalálozott s így ziámetje megüresedett, én szolgája pedig a végeken levő emberek közül az elhunytnek rokonságából, a veteránok közül való vagyok s felséged előtt ismeretes, hogy minden tekintetben érdemes vagyok. Tehát azon kötelezettséggel, hogy sietve arra a vidékre menjek és a zászlóm alatt összegyűjtendő emberekkel császári szolgálatára fordíthassam igyekezétemet, kérem, hogy az említett ziámet eme szolgájára ruháztassék és átadassék. A parancs és fermán kegyes szultánom ő felségét illeti. Kelt az 1101. évi Ramazán hó 3-án.« (A Bánság és Szerbia okkor császári seregektől volt megszállva, ezért kellett oda török katona. Ezen a nyáron Köprülü

volt nagyon bőkezű a temesi földbirtok elajándékozásában. 1565 decz. 29-én egy Schszuvár(?) nevű lippai hívét részesíti ismételten kegyében, kinek a lippai szandsákban már 8012 ákcese jövedelmű timárbirtoka volt, melyhez Szulejmán Temesben még másik 1500 ákcese jövedelmű timárt adományoztat a temesvári beglerbégység által.¹⁾ 1566 jan. 6-án parancsolja a temesvári beglerbégnak, hogy Avazoglu Mahmudnak, ki János Zsigmond erdélyi fejedelemnek segítségére ment, 1000 ákceset jövedelmező timárt adjon, azon 9600 ákcese jövedelmű timárbirtokon kívül, melyet Mahmud az aladsa-hiszári szandsák Örkül járásában bírt.²⁾ Ugyanazon a napon egy másik aladsa-hiszári 4000 ákcese jövedelmű timárbirtokos, Musztafa, ki az erdélyi háborúban egy kiváló hitetlennek a fejét levágta és annak pánczéliját felöltötte, 3000 ákcese emelkedést kap a temesi földekből.³⁾ Három nappal később Hamza-oglu Mehemed a temesvári szandsákban, a fenlaki járásban, 12.192 ákcese jövedelmű timár tulajdonosa, minthogy István «erdélyi királynak» segítségével derék szolgálatokat végzett, ezért újabb 1000 ákcese jövedelmű timárt kap.⁴⁾ Másnapra Juszuf temesvári szandsákbeli timárbirtokosra virradt fel a szerencse. Ugyancsak az erdélyi fejedelemnek nyújtott segítségért 1000 ákceset hajtó temesi timárral gazdagodott, noha a temesvári szandsákban, a cserini járásban (talán Csernye) már volt egy 6300 ákcese jövedelmű birtoka.⁵⁾ Haszán, a temesvári vilájetben, a csákovai járásban 6500 és Ali-oglu Haszán, az aladsa-hiszári szandsákban 6000 ákcese jövedelmű timárbirtokosok, ugyanakkor ugyanazon katonai szolgálatokért 1000—1000 ákcese jövedelem-emelkedésben részesülnek, azaz újabb temesi timárbirtokokat kapnak.⁶⁾ Abdalhai-oglu Semz nevű temesvári török katona, ki Gyula váránál harcolt és Székely Antalt elfogta, a budai beglerbégységben kap Szulejmántól 3000 ákcese jövedelmű

Musztafa nagyvezír Szerbiát Belgráddal együtt visszafoglalta. *Karácson* jegyzete.)

¹⁾ *Oklev.*, 78. l.

²⁾ U. o. 79. l.

³⁾ U. o. 79. l.

⁴⁾ U. o. 81. l.

⁵⁾ U. o. 81—82. ll.

⁶⁾ U. o. 82. l.

timárt.¹⁾ 1573 jan. 9-én kelt II. Szelim szultán rendelete a temesvári beglerbéghez, hogy a vidini szandsákban 20.353 ákese jövedelmű ziámetbirtokos, a Szulejmán fiai közül való Haszán, mivel a szatmári hadjáratban a János Zsigmond segítségére ment török hadban kitűnt, a temesi részeken még 2000 ákese jövedelmű timár birtoklására kineveztessek.²⁾ 1588 aug. 4-én rendeli III. Murád szultán, hogy Abdallah-oglu Ahmednek, ki Ecsedvár és Szatmár alatt résztvett a keresztény hadak elleni ütközetekben és ezen érdemeért Temesvárott 3000 ákese jövedelmű timárral adományoztatott meg, de e birtokához nem juthatott, a budai vilájetben hasonló timár adassék.³⁾ Ugyanakkor Mikizoglu Musztafanak, ki Eger váránál tüntette ki magát, de a temesvári szandsákban fekvő 4000 ákese jövedelmű timárját elveszté. III. Murád szultán Boszniában 5500 jövedelmű timárt adományoz kárpótlásul.⁴⁾ 1582 febr. 3-án kelt rendeletével szintén a budai beglerbéget utasítja Murád, hogy egy lippai török lovaskatonának, ki Békés Gáspár ellen harezolt és ezért a temesvári szandsákban kétharmad timárral lett megjutalmazva, a budai szandsákban kétharmadrészben 5233 ákese jövedelmű timárt hasítson ki.⁵⁾

Murád birtokadományjaiban, kezdve a XVI. század nyolczvanas éveitől, először említettnek az adományozott birtokok nevei, illetőleg azok a helységek, melyeknek határában az adományos timárföldek fekszenek. Így 1581 június 4-én rendeli III. Murád a temesvári beglerbégnek, engedje meg, hogy Redseb szendrői hajókapitány, kinek a temesvári szandsákban, a páncsovai járásban, *Falva* (?) nevű faluban és másutt 40.003 ákese ziámetbirtoka van, kapitányi szolgálata mellett is a ziámetjébe mehesen.⁶⁾ 1581 aug. 9-én megparancsolja a temesvári kormányzónak, hogy Ferhádnak, ki a lippai szandsákban, *Solymos* várában, 6 ákese fizetésű topcsi volt és kétharmadrészben 4000 ákese jövedelmű timárt kapott, melyhez azonban hozzá nem férhetett, a temesvári szandsákban, a csákovai járásban, *Ojatelek* (talán

¹⁾ *Oklevélt.*, 63. l.

²⁾ U. o. 103—104. ll.

³⁾ U. o. 150. l.

⁴⁾ U. o. 150. l.

⁵⁾ U. o. 120. l.

⁶⁾ U. o. 111. l.

Ófiszencza ?), *Rudna* és *Dolancs* (Dolác) nevű falvakban, a Mehemed elköltözése folytán megüresedett 4000 ákese rész-birtokot adja át.¹⁾ 1587 május 5-én utasítja a szultán a temesvári kormányzót, hogy Ali-oglu Kászim *gyulai* ziámetbirtokosnak a temesvári szandsákban adjon egy timárbirtokot, melynek évi jövedelme 1400 ákese legyen.²⁾ 1588 június 20-án rendeli III. Murád, hogy a temesvári beglerbég Iri-oglu Mohammednek, ki a temesvári szandsákban bírt 20.000 ákese jövedelmű timárjáról letéttetett, a gyulai járásban *Joma* (Gyoma) nevű faluból és a hozzátartozóiból adja át azt a 20.100 ákese jövedelmű birtokot, mely Musztafa áthelyezése következtében üresen áll.³⁾

A temesvári ejáletben összesen 59 ziámet- és 290 timárbirtok volt. Helyfekvésüket és az adományos földesurak nagyságát eddigelé még nem ismerjük teljesen. Mostanáig *huszonöt délmagyarországi török földesurat* ismerünk. Eddigelé egyről sem volt tudomásunk.

Könnyebb áttekintés végett sorrendben egymás mellé állítom itt neveiket: *Abdala-oglu Ahmed*, temesvári vitéz; *Abdala-oglu Semz* temesvári vitéz; *Ahmed* a vidini vojvoda fia; *Ali-oglu Haszán*, aladsa-hiszári timárbirtokos; *Ali-oglu Kászim*, gyulai ziámetbirtokos; *Avaz-oglu Mahmud*, aladsa-hiszári timárbirtokos; *Osanád bégje*; *Dsáfer*, temesvári pasa; *Ferhád*, volt solymosvári topcsi, ofateleki, rudnai és dolancsi timárbirtokos; *Hamza-oglu Mehemed*, fenlaki timárbirtokos; *Haszán*, csákovai timárbirtokos; *Haszán*, Szulejmán szultánnak fia; *Ibrahim-oglu Haszán bég*; *Iri-oglu Mohammed*; *Iszák*, csaus-báni futár; *Iszkender*, lippai pasa; *Juszuf*, cserini (csernyesi) timárbirtokos; *egy lippai lovas vitéz*; *Mehemed*, temesvári csaus; *Mehemed*, a temesvári csaus fia; *Mikiz-oglu Musztafa*, bosnyák timárbirtokos; *Musztafa*, aladsa-hiszári timárbirtokos; *Redseb*, szendrői hajóskapitány; *Sehszuvár* (?), lippai timárbirtokos; *a temesvári kormányzó beglerbégek*.

Nem voltak ezek olyan nagybirtokosok, mint a jelenkoriak vagy mint azok a magyar földbirtokosok, a kiknek neveit a

¹⁾ *Oklev.*, 113. l.

²⁾ U. o. 136. l.

³⁾ U. o. 146. l.

ránkmaradt XVI—XVII. századi helységek lajstromaiból és az adóösszeírásokból ismerjük. Mindamellet a hódoltsági muzulmánok is, noha csak a földnek bírlalói, de mégis bizonyos tekintetben földesurak, nagybirtokosok valának, mert a részükre kiutalt földterületek jövedelme törvényes és kétségtelen tulajdonuk volt. Tekintve az akkori pénzviszonyokat és különösen a török pénzviszonyokat, már az itt közreadott és még kiegészítésre váró adatok is eléggé tanuskodnak arról, hogy a *kétszáz ezer ákcsét* jóval felülmulja az az összeg, melyet a török kézen levő délmagyarországi földek évenként jövedelmeztek. Mekkora rengeteg földterület lehetett tehát az, mely az elmenekült vagy a háborúkban elpusztult magyar birtokosok után parlagon maradván, a hódoltság uralkodó hatalmasait gazdagította! Mennyire becsülhető a tőkeérték, mely abban az időben ilyen óriási kamatot hajtott! S gondoljuk meg, hogy a fennebbi kimutatásban a török tisztviselők erőszakos foglalásai nincsenek feltüntetve. A kormányzó beglerbég zsarnoki önkénnyel maga jelölte ki magának az uradalmakat. Évi jövedelme mérhetetlen volt. A legjava termőföldeket ő foglalta le magának és keresztény rabszolgákkal, hatalma alatt levő jobbágyokkal munkáltatta, a mi úgyszólván semmi költségébe sem került. Felsőbbsége csak akkor vontá őt felelősségre, mikor ellenségei a portán följelentették, hogy a hadipénztárt sikkasztja. Evlia Cselebi írja, hogy a kházine defterdár évi jövedelme 110.000 ákcsé volt, a kisebb tisztviselőké fölment 6—7 ezer és még több ákcséra.¹⁾

Mekkora töménytelen vagyonnal rendelkeztek a temesvári vilájetben még a nagyvezírek is, kítúnik az emlékükre és nevük dicsőségére tett alapítványaik nagyszerűségéből. *Szokoli Mohammed* nagyvezír 1573-ban a *temesvári vilájetben* e következő kegyes alapítványokat tette: »A csanádi szandsákban, *Beckerek* városában, a Bega nevű folyón négy kőre járó malmát hagyta; azután a Beckerek környékén fekvő *Elemér* nevű falut; azután a *Szöllös* nevű földet; azután az *Orlohát* nevű földet; azután 2500 darab juhot, 250 darab paripát, 600 ökröt és 11 bivalyt; azután a jól őrzött *Beckerek városában épített szép alkotású fürdőt*; azután az

¹⁾ *Karácson Imre*: »Evlia Cselebi magyarországi utazásai.« I. k. 9—14. ll.

említett fürdő közelében épített 22 boltot; azután Temesvár várában levő 5 boltot és a szállóházat, mely 6 boltot és számos lakást foglalt magában; szintúgy Rékas városban, a Temes folyón két kőre járó malmot. Mindezt kegyes alapítványul hagyományozta, azaz vakuffá tette.¹⁾ Sokkal nagyobb Köprülü Mohammed nagyvezír alapítványa a temesvári, jenői, lippai és gyulai livában. Ezen alapítványhoz tartoztak az oklevél szövege szerint: »*Khirlos* (?) falu *Kiknik* (?) szántóföldekkel, Csanád alá tartozik a temesvári livában; *Krusha* (?) falu Csanád alá tartozik a temesvári livában; *Varjas* falu Temesvár alá tartozik ugyanazon livában; *Korne Buras* (?) szántófield Csanád alá tartozik, a temesvári livában; *Szemiklos* (ma Kis-Szentmiklós) Buda alá tartozik a lippai livában; *Ság*, Fenlak alá tartozik a temesvári livában; *Buak* (talán a középkori Bak helység, v. ö. Csánki II. 25. l.), Fenlak alá tartozik, a temesvári livában; *Arad város Bâds-bazárral* együtt Arad alá tartozik a gyulai livában; *Gelira* (?) Arad alá tartozik a temesvári livában; *Nagy-Lak*, Arad alá tartozik a gyulai livában;²⁾ *Harit* falu (?) a lippai járásban; *Haloves* (?) falu a csanádi járásban; *Hunkalak* falu kertjeinek tizede; *Huh* falu a jenői livában, az almási kerületben; *Halma-Haszán, Halmai, Láva Hahaszta, Harszevri, Armevszene, Kil* és *Ucs* helységek 42.000 ákese jövedelemmel, stb.»³⁾ Még Mekka és Medina szent városok számára is jutott pénz a délmagyarországi török nagybirtokok jövedelméből. Naïma tarikjában fenmaradt emléke annak, hogy a temesvári váli által már régebben elfoglalt *Sebes* és *Lugos* váraknak évi 3500 arany jövedelme nevezett szent városoknak küldetett.⁴⁾

Feltűnő, hogy a török császárok délmagyarországi birtokadományozásai a XVI. század végén megszakadnak. Lehet, hogy a török birtoklás rendszere a következő században is folytatódott és csak azért nincs róla tudomásunk, mert a konstanti-

¹⁾ *Oklevél.*, 103. l.

²⁾ Az alapítványi helységek rendes sorozata itt egyszerre megszakad. Innentúl az oklevél szövege a még előforduló helységek határait, népességét, jövedelmezőségét írja le. A mi ebből ránk nézve érdekel bir, az alábbiakban közlöm.

³⁾ *Oklevél.*, 259—272. ll.

⁴⁾ *Karácson I.*: *Id. m. III.*: »Török történetírók», 410. l.

nápolyi levéltárak vonatkozó adatai még nincsenek mind feltárva; de valószínűnek látszik, hogy a délmagyarországi török uradalmak szervezését a XVII. századtól kezdve kényszerűségből, a hadi és politikai helyzetben beállott fordulat miatt, szüntették meg a szultánok.

Losonczy halála óta negyvennégy esztendő mult el a nélkül, hogy kedvező alkalom és lehetőség kínálkozott volna a behódolt délmagyarországi tartomány felszabadítására. E négy évtized alatt a török kénye-kedve szerint uralkodott a temesi tájakon. De a XVII. században a királyi hadak sikerei és a délvidéki török várparancsnokok kudarczai jóval alább szállították a porta hatalmi elbizakodását. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem elérkezettnek látván az időt a török iga lerázására, 1595-ben véd- és daczsövetséget kötött Rudolf királylyal és Erdélyt a Tisza balpartjától kezdve nagyfejedelemséggé nyilvánítván, a magyar koronához csatolta. Elfoglalta Dél-Magyarországon nemcsak a kisebb várakat és palánkokat, hanem magát a tartomány főerősségét Temesvárt is még azon évben, június 10-én három hadtesttel ostrom alá fogta. 1597-ben 25.000 emberrel megismételte az ostromot és Temesvár külső erődítményeit el is foglalta. Ezen-túl szakadatlanul folytak az ozmánok portyázásai, csatározásai a délvidéki erősségek és az idestova mozgó királyi csapatok ellen, melyeknek vezérei a XVII. század egész folyamán felszínen tartották Temesvár és a temesi tartomány visszafoglalásának gondolatát. A nyugtalan időknék, a bizonytalan háborús helyzetnek és a császári seregek 1688 óta egymásután megkísérelt felszabadítási hadjáratainak vélem inkább tulajdoníthatni a délvidéki török timárbirokok adományozásának lassanként végbement fennakadását, talán végleges megszűnését.

A porta hódító törekvései daczára a XVII. században, már az első évtizedektől kezdve, megfigyelhető Dél-Magyarországon a félhold uralmának fokozatos elhomályosodása. Maga a közigazgatás is szűkebb határok közé szorult. Eleinte a temesvári vilájetben nyolcz szandsákság volt, melyek 1610-ben már hatra olvadtak le.¹⁾ A falvak is rettentő arányokban pusztultak. A mi

¹⁾ 1567-ben még fennállott a temesvári részekben az *Almás, Ilie és Iupfl (?)* szandsákság.

a török uralom előtt és még egy ideig alatta is népes falu volt, a XVII. században pusztává lett. Sok helység örökre eltűnt Dél-Magyarország térképéről. Gyakran egy éjjel fölkerekedett az egész falu, barmaival s ingóságaival és pusztán hagyta házáit, földjeit. Elszéledtek a nagy terhek miatt. A török szpáhik gyakran szívesen látták, sőt maguk kényszerítették a szegénységet, hogy világgá menjen; mert a timárbirtokosnak legeltetés és haszonbér fejében több haszna volt a pusztából, mint a földek műveléséből és azonkívül fegyvereseket sem tartozott állítani.¹⁾

Különös jelenség, hogy ámbár a délmagyarországi timárbirtokok adományosai — mint a fennebbiekben említém — csak ideiglenes hűbéresei valának a török államnak és az általuk bírlalt földek tulajdonképen fegyverjogon foglalt török államjavak voltak és Törökország kincstári tulajdonát képezték, a szultánok mégis olybá vették azokat és úgy rendelkeztek velük, mint a saját magánvagyonukkal. Ugyanazt cselekedték a nagyvezírek és lefelé a ranglétrán a többi birtokosok is. IV. Mohammed szultán a temesvári defterdárhoz 1665-ben küldött egyik rendeletében egyenesen »szultáni birtokok«-nak mondja az általa használt és neki jövedelmező délmagyarország iföldeket.²⁾

A földek bérlői és igavonó munkásai a falvak lakosságából és a keresztény hadifoglyokból kerültek ki. A falvakat házakban vagy viskókban lakó és sátorok alatt tanyázó emberek népesítették be.

Dél-Magyarország lakott vidékeit a hódoltság korában — kivéve a Maros és Tisza balpartján tengődő néhány magyar kertészfalut — *szerb* és *oláh* népek, túlnyomó számban szerbek ülték meg. A törökök betöréseivel kapcsolatos volt a szerbek és oláhok bevándorlása hazánk délkeleti vidékeire. Ismeretes, hogy Nagy Lajos és Zsigmond királyaink uralkodása óta 1690-ig nyolczszor vándoroltak be balkáni szerbek Dél-Magyarországra s hogy az oláhok kivált 1641—1646. években terjedtek el itt nagyobb számmal.³⁾ Köprüli Mohammed nagyvezír alapítványainak összeírásában a falvak lakossága névszerint is fel van említve és ezek

¹⁾ *Salamon*: Id. m. 240—241. ll.

²⁾ *Oklevt.*, 244. l.

³⁾ *Szentkláray*: Temes vármegye története, 306—309. ll.

a nevek csaknem kizárólag szerb és oláh családi és keresztnemek. Így többi közt: *Tóma, Mása, Milos, Radoj, Dina, Parintye, Petko, Pavlo, Mirko, Ráda, Szima, Jován, Nikola, Bogdán*, stb. Elvértve egy-két magyar névre is bukkanunk: *Csanak, Csapoló, Bedő, Szaladi, Szabó*. A török mind összevéve *váják* néven nevezte keresztény alattvalóit. Biztos állandóságuk sehol sem volt szegényeknek. Hadi vagy közigazgatási célból a felsőbbség egyik helyről a másikra telepítette át a rájákat, a mint azt számos eset közül *Új-Arad* betelepítése is mutatja.

1661 jan. 11-én ugyanis rendelet érkezett Mohammed pasa nagyvezirtől, hogy a Maros folyón újonnan épített nagy hídnak, »*Új-Arad palánknak, a szent dsáminak, a jeles iskolának és az utasok számára épített ájtatos alapítványú fogadónak*» szükséges javítására és tatarozására a hid két oldalán sátorozó ráják közül 400 család letelepíttessék.¹⁾ oly módon, hogy teljesen adómentesek legyenek. A jenői beglerbég, Huszein pasa parancsolta, hogy lakóhely, szérűskert, udvar, kert és elegendő nagyságú föld jelöltessék ki számukra. A határukat így jelölték ki: Arad palánk temesvári kapuján kívül az országúthoz közel; onnan északra, a tó partján levő területen, a hunkának nevezett határjelig; onnan ismét a tó partja és az említett országút közelében elhelyezett második hunkáig; onnan ismét a tó partján *Ropenics-basi* néven ismert helyen levő harmadik hunkáig; onnan délkeletre a Fenlak várához vezető országút szélén elhelyezett negyedik hunkáig; onnan nyugatra az ötödik, onnan a temesvári úton a hatodik, onnan a fenlaki út közelében a hetedik és nyolczadik, onnan a temesvári járáshoz tartozó *Fuak* (?) nevű falu határában levő kilenczedik s nyugatra a tizedik és tizenegyedik hunkáig; onnan aztán a *Pelid-küteki* nevű helyen levő tizenkettedik hunkáig és onnan vissza a Maros folyónál végződő *Basbu*-hunkáig. *A hunkák által körülhatárolt ezt a földet mérték ki, az újaradi palánk temesvári kapuján kívül, a letelepített szerb és oláh sátoros ráják számára.* Ezek voltak a török hódoltságban keletkezett Új-Arad községnek törzslakosai. Feladatuk volt a Maros hidját őrizni és tatarozni.²⁾

¹⁾ Ezek a sátorozó ráják az ó-aradi hídfő oldalához Ó-Aradról, Gelirről és Nagylakról, a temesvári oldalon pedig Szentmiklós, Ság és Buák községek szétszórt rájai közül vétettek.

²⁾ *Oktlevt.*, 238—239. l.

Ennél nagyobb török telepítést ebben az időszakban nem ismerünk Dél-Magyarországon. Voltak azonban kisebbszerű török telepítések, népeltolódások és lakóhelycserék, a mint azt a hadi, igazgatási vagy gazdasági czélok idónként megkívánták. Egy ilyennek írott emlékét közli az Oklevéltár.

1566 január 15-én ugyanis azt írja I. Szulejmán a temesvári beglerbégnak és a defterdárnak, hogy Temesvár közelében (dél felől) a *Barcsa* nevű vízen, *Új-Pécs és Görgi-Milos* nevű földbirtokok üresek és elpusztultak. Mivel azonban ott közforgalmi útvonal van, azért azon a birtokokon rablók és haramiák menedék- és rejtékhelyet találnak, a honnan az utasokat megrohanják és kifosztják. A szultán jóváhagyta tehát a beglerbég előterjesztését, hogy az útonállások megszüntetésére Pál rája oda kenéznek neveztessek ki és a földbirtokokat művelés alá vegye. Vállalja el egyszersmind a köteleességet is, hogy a veszélyeztetett helyeket naponként 10 emberrel őrizteti és mint az átjáró szorosokban szokás, fejenként 100 pénz tiszta jövedelemből 60 pénzt és 4—4 kile árpát és búzát szolgáltatván be, a többi adózás alól fölmentessék. Az utasokat tartozik biztonságban és veszélytelenül átvezetni.¹⁾ Pál rájának tehát újra be kellett népesítenie az elpusztult Új-Pécsét és Görgit, hogy vállalt kötelezettségének eleget tehessen. A telepítés meg is történt és magvát képezte a hódoltsági Új-Pécs szerb lakosságának, melyet a későbbi Mercy-korszak már felszaporodva talált. Görgi-Milos nevű hely vagy határ nem fordul elő az egykorú térképeken.

A keresztény telepesek sanyargatott, keserves életének szomorú bizonyítékai azok a levéltári adatok, melyek a hódoltsági alattvalók rettenetes megadóztatásának emlékét őrzik. Ezek szerint a hódoltsági szegénységet a következő adónemekkel terhelték: volt gabonátized, gyümölcs-, zöldség- és hagymátized, musttized, kender-, len- és szénátized, kertadó, juhadó, méhkastized, legelőilleték, sertésadó, hordó- és faadó, sátorozók adója, menyasszony-adó, földátiratási- és mezeikíradó, hagyatéki adó, eltűnt egyének, talált jószág és szőkevények után fizetendő bírság, kihágási adó, malomadó, házadó, fejadó, hadiadó, olaj-

¹⁾ *Oklevélt.*, 81. 1.

adó, lencsetized, káposztatized és szénadó.¹⁾ Evlia Cselebi szerint pedig a temesvári ejáletben 36.000 keresztény fizetett fejadót és szolgáltatott be gabonátizedet és különféle élelmi készleteket. Mekkora teher nehezedett a török igát viselő inséges és túrni kénytelen keresztény alattvalókra! És mennyi jövedelmet harácsolts össze a török csak Dél-Magyarországon a felsorolt adónemekből!

Az ekképen elnyomott, elesigázott és üldözött nép, nem bírván elviselni a szörnyű terheket és semmi hasznát sem látván verejtékes munkájának, a mikor csak tehetette, megszökött a falvaiból és birtokos uraitól. Elmenekült oda, a hol sorsát valamivel jobbra fordíthatni remélte. A mezei gazdálkodáshoz és a baromtenyésztéshez értő munkáskezek szűken találtatván, a timár- és ziámetbirtokosok vetélkedve csalogatták el egymástól a munkaképes rájákat. A míg lehetett, meg is oltalmazták őket a hatalmasabb birtokostól, nehogy erőszakkal visszaterelje őket előbbeni helyükre. 1665-ben magával IV. Mohammed szultánnal történt, hogy rájái a temesvári vilájetben levő birtokairól megszöktek és más hatalmas egyének falvaiban telepedtek le. De mivel a visszamaradt ráják nem voltak képesek még a fejadót sem fizetni és a földbérlet is nagyon alászállott, a szultán kemény parancsot küldött a temesvári defterdár nyakára, hogy a szökevényeket azonnal telepítse vissza. Azonban a nagybirtokosok ellenszegültek a szultánnak. Nem akarták munkás népiüket elereszteni. Erre a szultán tisztjeit bírta meg, hogy karhatalommal térítsék vissza a szökevény munkásokat.²⁾

Nevezetesen a XVIII. század elején II. Musztafa szultán *katonai telepítései* a Maroson, Begán és az Al-Dunán. 1701-ik évi szept. 9-én kelt a szultán eziránti rendelete *Elháds Ibrahim pasa* temesvári beglerbéghez³⁾ és a temesvári defterdárhoz. A szultán utasítja a főtisztviselőket, hogy a temesvári végéken levő *Alibunár*, *Versez* városa, *Sebes* (Karánsebes) városa, *Mehádia* állomás, *Márqa* állomás, *Mardsina* állomás, *Lippa* városa, *Csanád*

¹⁾ Karácson jóval több hódoltsági adónemet ismer, mint Salamon az 5 jeles művében.

²⁾ *Oklevélt.*, 244. l.

³⁾ A *Magy. Tört. Társ. névlajstromában* nem fordul elő.

városa, *Beeskerek* városa és *Denta* állomás nevű helyekre 220 lovas és 235 gyalogos állandó nefer helyeztessék el. E szultáni rendeletre a környékbeli szegény ráják és beráják eljöttek és a nevezett helyeken letelepültek. Odavaló idős emberek, a végek ügyeiben teljes jártasságú előkelők, katonák és agák hírül adták nekik, biztatták őket, hogy csak bátran jöjjenek; mert a tartománynak napról-napra felvirágzása bizonyos. Az állandó helyi katonaság oda rendelése a ráják odajövetelét és letelepítését biztonságban fogja tartani. A katonák már nem fiatal, tapasztalatlan emberek, nem most irattak össze, hanem más várakból, a hol fölöslegesek voltak, helyeztettek át, ú. m. *Vidinből*, *Fethiszlámból*, *Belgrádsikból*, *Nagy-Sebesből*, *Porácsából*, *Galambócz* és *Duvín* palánkokból.¹⁾ Ilyen rábeszélésekkel telepítették be rájájkkal a temesi végeket.

Érdekes a délmagyarországi hódoltságban a török hadikészültség ügye.

A hódoltság első évtizedeiben a temesi tartomány török hadikészültsége csekély volt. Szinte számításba sem jöhetett. A zsoldos katonákkal (a dsebelikkel) együtt szabály szerint csak 7800 katona, a kormányzó pasának, mint hadtestparancsnoknak külön katonaságával együtt pedig csak mintegy 10.000 katona őrizte állandóan a vilájet biztonságát.²⁾ A félhold fegyveres hatalma akkor még tetőpontján állott. A németektől vagy a mint a portán kicsinylően nevezték, a »bécsi királytól« nem kellett félni. A magyarokkal elég kordialis volt a viszony. Szelim szultán 1568-ban azt is megteszi, hogy barátságos levelet ír János Zsigmondnak, értesítvén őt, hogy Haszán temesvári beglerbéget fölmentette hivatalától s helyette a dicső emírek emírijét, Dsáfer kaffai béget nevezte ki a temesvári beglerbégségre.³⁾ III. Murád 1583-ban Báthory Zsigmondot ezzel a tündöklő címmel tiszteli meg: »a Jézus vallásán levő nagy fejedelmek dicsősége, a messiási nemzet nagyjainak választottja, a keresztény nép társadalmi ügyeinek intézője, Erdély vajdája.«⁴⁾ A begler-

¹⁾ *Oklev.*, 315. l.

²⁾ *Szentkláray*: Temesvár története, 44. l.

³⁾ *Oklev.*, 89. l.

⁴⁾ U. o. 123. l.

bégek és tisztviselőik zsarolták ugyan akkor is a keresztény alattvalókat, de csak a kezdet enyhébb nyomásával.¹⁾

Ellenséges támadástól tehát a hódoltság első éveiben nem félt a győztes török. Minek pazarolta volna ide a katonaságát?

A temesvári tartomány hadi megerősítéséről, a XVI. század végső éveitől kezdve a következő század egész folyamán keresztül gondoskodtak hathatósabban a török császárok. Ekkor már élenkebben jelentkezett nemcsak a Habsburg uralkodók, hanem a magyar nemzet részéről is a törekvés, kiragadni a temesi tartományt a félhold uralma alól. E törekvés kíséretében nyilvánul meg a hódító hatalom fokozódó ébersége és gyanuja a kereszténység ellen. Együtt járt e gyanuval a leigázott népnek mind kegyetlenebb sanyargatása.

A magyar nemzeti szabadság érzete is fellángolt a török elnyomás ellen. Báthory Zsigmond hadvezére, *Borbély György*, 1595–96-ban sorra visszafoglalta *Boksánt, Verseczet, Facsúdot, Solymost, Világost, Csanádot, Nagylakot, Pankotát, Eperjest, Aradot és Lippát*. Már Temesvárt is ostromolni kezdte, a mi valószínűleg sikeres eredménnyel járt volna, ha 20.000 tatár nem siet vala a törökök segítségére. 1597-ben Báthory kancellárja, Jósika István zárta körül Temesvárt, melynek visszavételét a rendkívül megáradt mocsarak tették akkor lehetetlenné. Báthory szövetsége Rudolf császárral, Básta német vezérnek és Radul oláh vajdának támadása a török had ellen. Bádén Lajos és Piccolomini balkáni győzelme, Frigyes Ágost és Veterani, majd Heister, Caprara, Stahrenberg és Pálffy hadjárata, végre Savoyai Jenő diadalmas előnyomulása eléggé kemény figyelmeztetések voltak, hogy a török óvatosabb legyen és őrizze erősen a fegyverrel szerzett birtokát.

A hadi erődítésekre, a várak tatarozására, a katonaság eljártására és áthelyezésére vonatkozó intézkedések leginkább

¹⁾ 1568 okt. 18-án rendelí ugyanis a szultán a temesvári beglerbégnek és a kádinak, hogy a főnlaki hidat javíttassák ki. Ezek *Bodruk* falu lakosságát szorították a költséges munkára. A falu lakosai embert küldtek a portára s jelentették, hogy Bodruk nem a főnlaki, hanem a temesvári járásba tartozó helység és hogy annak daczára a beglerbég, a szandsákbég és mások nemcsak zaklatják a híd tatarozásával a bodruki lakosságot, hanem *vajat és fát* is követelnek tőlük. (*Oklevél.*, 94. l.).

II. Ahmed, II. Musztafa, III. Ahmed és IV. Mohammed szultánok uralkodása alatt történtek Dél-Magyarországon. Ezek az intézkedések a Leopold császár túrheteretlen kormánya ellen támadt nemzeti ellenszegülés, Apaffy, Teleky Mihály és Tököly Imre küzdelmeinek, Buda megvételeinek és Savoyai Jenő délvidéki győzelmeinek korára esnek. Csak néhány adatot idézek erre vonatkozólag.

1675 jún. 16-án rendeli IV. Mohammed a budai és temesvári vilájetek kádiainak, hogy a jövő tavasszal megindítandó hadjárat szükségleteire élelmiszereket vásároljanak, a Szerémségben pedig kocsikat és szállítóhajókat állítsanak elő.¹⁾ Ugyanő intézkedik 1680 febr. 10-én, hogy a hadsereg számára Temesvár környékén vásárolt és *Pancsován* elraktározott gabona a Dunán lefelé szállíttassék.²⁾ II. Ahmed 1691 nov. 19-én megbízza Huszein pasa belgrádi parancsnokot a *Tiszántúlnak, Temesvár, Jenő, Várad* és a környékben levő iszlám határszéleknek védelmével.³⁾ Ugyanő utasítja 1692 jún. 15-én Tököly Imrét, kit Felső-Magyarország «királyának» nevez, hogy a Belgrádból *Temesvárra és Jenőbe* élelmet vivő csapatok mellé 1000 lovast adjon, ami Petróczy István magyar főtiszt vezérlete alatt meg is történt.⁴⁾

II. Musztafa 1695 máj. 29-én meghagyta Dsáfer pasa belgrádi parancsnoknak, hogy a temesvári őrség zsoldját ezentúl Belgrádból utalja ki; mert az utak veszélyessége miatt lehetetlen volt azt Konstantinápolyból Temesvárra küldeni.⁵⁾ 1696 aug. 29-én ugyanő írja a belgrádi pasának, hogy a szultáni sereget és *Temesvár várát* élelmezze. «Jelenleg — mondja — császári hadseregemmel *Temesvár mezejére* szállottam.» Utasítja a pasát, hogy a várbanh elyezzen el 20.000 kile lisztet, 8000 kile búzát, 12.000 kile árpát és 500 kantár kétszersültet. A pasa az élelmiszert Belgrádból hajókon szállította előbb *Pancsovára*, onnan tevéken és tengelyen Temesvárra.⁶⁾ Pancsova ez időben kereskedelmi emporiuma volt Dél-Magyarországnak. Erdély és Belgrád közt leginkább

¹⁾ *Oklevél.*, 282. l.

²⁾ U. o., 283. l.

³⁾ U. o., 300. l.

⁴⁾ U. o., 302. l.

⁵⁾ U. o., 307. l.

⁶⁾ U. o., 308—309. ll.

a temesi tartományon keresztül folyt a kereskedés *Pancsovára* és onnan tovább Belgrádba vagy Budára. A szállítás tengelyen, tevéken vagy a Dunán, Tiszán és más víziutakon történt. Pancsován bizonyos *Fanilo* gazdag görög kereskedőcsalád kezében összpontosultak a vidék összes kereskedelmének szálai. IV. Mohammed szultán 1664-ben vámmentességet is engedélyezett a Fanilo-családnak,¹⁾ mely jó pénzért valószínűleg a pancsovai kádi különös oltalma alatt állhatott.

1697 máj. 30-án intézkedik a szultán az *orsovai sziget* őrségének fizetése dolgában. Erről ezt írja: »Orsova közelében, a Vaskapu örvényeinél egy szigeten áll a »Nagy-sáncz« vagyis *Adakaleh vára*, melyben a kincstári vagyon őrzése végett 36 katona van Ibrahim aga parancsnoksága alatt.«²⁾

A zentai katasztrófa és az 1699-iki karlócazi békekötés után, mely Temesvárt és az alája rendelt tartományt továbbra is ozmán uralom alatt hagyta, még nagyobb gondot fordított Musztafa a birtokában maradt délvideki erődítményekre, azok katonai őrségére és különösen a *janicsárok* rendszabályozására. 1701 nov. 22-én újra *Orsovára* fordítja figyelmét és elrendeli Ibrahim pasának, akkor már temesvári beglerbégnek, gondoskodjék az Orsova közelében levő szigeten a »Nagy-sáncz« palánknak helyreállításáról és a hiányos őrség kiegészítéséről. »A Nagy-sáncz« palánknak — úgymond — régente 380 neferje volt, de e katonák közül 160 nefer a Temesvár vára körül fekvő városok őrizetére rendeltetett s jelenleg csak 220 nefer maradt ott. *Az említett sánczerődítmény a Duna kiáradása folytán elpusztult.* Bástyái és körfalai tömésföldből lévén, lerombolódtak és a benne levő neferék, agák és tiszték számára semmiféle lakóhely nincs. *Más oldalról pedig Orsova régi vára is az elfoglalás alkalmával elpusztult és csupán árkai maradtak meg.* Ez okból a neferék, kik azon vidék védelmezése végett otthagásra rendeltettek, Orsova vára kijavítását kérelmezték. Készíttessen tehát Ibrahim Orsovánál az ő belátása szerint alkalmas helyet az orsovai szorosnál átmenő igazhivók oltalmazására.«³⁾

¹⁾ *Oklev.*, 242—243. ll.

²⁾ U. o. 311. l.

³⁾ U. o. 316. l.

A török hadsereg elsőrendű vitézei, a *janicsárok*, elkapatva a rájuk pazarolt sok dícsérettől és kevély fenhéjazástól, igen gyakran elégedetlenkedtek helyzetökkel. Jogosulatlan követelésekkel léptek föl és nemcsak fegyelmi kötelességeiket hanyagolták el, hanem zendülést is támasztottak fellebbvalóik ellen. Ilyen volt az eгри eset, melynek megtorlását 1705 június 28-án III. Ahmed szultán rendelte el. Megparancsolta Ali pasa temesvári vezír parancsnoknak, hogy a fellázadt egrid janicsárezredet, mely most *Temesvárott teljesít helyőrségi szolgálatot*, többé ne egészítse ki. Az 1500 janicsárból 1000 egyszerű neferré fokoztassék le, a többi 500 pedig oszlattassék fel, annál inkább, mert zsoldjukra nincs fedezet. »Ennekelötte — mondja Ahmed — a Duna innenső partján, az iszlám határokon, *Várad, Eger és Ujeár* vilájetjeiben, az ország őrzése és az ellenség elűzése végett sok vár és palánk volt; Allah rendeletéből azonban valamennyi az ellenség kezébe került s a három vilájet várjai és palánkjai helyébe a *Duna innenső partján* (balpart) az egyetlen *Temesvár* maradt. A temesvári tartományból befolyó jövedelem pedig csupán 285 napi zsoldra elégséges.¹⁾

Még hónapok mulva is a janicsárok hűtlenségi ügye foglalkoztatja III. Ahmed szultánt. 1705 nov. 3-án rendelí Ali pasa vezírnek és temesvári válinak, hogy a volt egrid janicsárokat, a kik *Temesvárott is fellázdak*, távolítsa el egészen, mert javíthatatlanok. »Mikor a Tisza és Maros partjainak és Erdély határcainak őrizete volt rájuk bízva, ott is a falvak szegény lakosságát fosztogatták és sanyargatták. Akadályozza meg Ali, hogy a szétozlatott janicsárok el ne csábítsák a temesvári rájákat, hogy a *Rákóczi seregébe hajdúkként beálljanak*. Az eltávolított janicsárok helyébe *Temesvár környékéről és Boszniából* hasznavehető és válogatott katonákat, alkalmas lovasokat íratott össze.

Erre aztán Ali pasa tudatja a szultánnal, hogy *Temesvár várának eredetileg 1848 katonája volt*. Az egrid katonaság, mikor Temesvárra jött, eredetileg csak 212 katonából állott. Utóbb *Temesvár várába még újabb 940 katona toboroztatott össze*. Akkor az egrid janicsárokhoz is 1288 új katona íratott, úgy hogy ily módon az egrid janicsárság 1500 főre emelkedett. *Temesvárott*

¹⁾ *Okleat.*, 322. 1.

tehát ez időben a felszlatandó janicsárokkal együtt 4288 főből álló török katonaság tanyázik.¹⁾

A török még bizott a kevéssel előbb létrejött karlóczai béke-egyezmény oltalmában. Meghagyta tehát Temesvárott az őrség csekély létszámát a következő évben is. Maga III. Ahmed szultán konstatálja ezt, midőn 1706 jún. 28-án a temesvári válinak írja, hogy *Temesvár várában a helyőrségi katonaság 4289 neferből áll.* (Épeu csak egy fővel több a tavalyinál.) *»A külvárosokban van — úgymond — 369 nefer, Pancsova palánkban 169, Moldava palánkban 32, Orsova palánkban 205, Új-Palánkán 238, a mi összesen 5292 nefer.«*²⁾

Lipót halála után, I. József trónraléptével, midőn az új király Savoyai Jenő herczeg hadi tanácsait kezdé követni és Magyarországon a gyűlölt Heister helyett Herbeville tábornagy vette át a császári hadak vezérletét, a fényes portán alaposan megváltoztak a nézetek. Nagyon lecsökkent a bizalom a tartós béke iránt. III. Ahmed most már kevesli a Temesvárott és a hozzátartozó palánkokban állomásozó katonaságot. *»Temesvár — úgymond — a határszélen van és a környező városok s palánkok is az iszlám végeken vannak; azért igen fontos dolog, hogy a helyőrségi katonaság együttlegyen és szükséges, hogy sok katona őrizze azokat. Ennélfogva mind a vár, mind a város és a palánkok hiányzó katonái helyébe, bármekkora legyen is a hiány, újra katonákat kell összeírni és a hiányt kiegészíteni.«*³⁾ 1707 ápr. 19-én parancsolja a temesvári válivezírnek, hogy az *alibunári és újpalánkai* helyőrségeket egészítse ki, mert a temesvári vilájetben Alibunár állomáshely az országút mentén nagy sokaságnak átjáróhelye és őrizetére kevés a katonaság. *»Azért — úgymond — a tartomány védelme és felvirágoztatása végett több lovaságra van szükség.«* A szultán leveléből megtudjuk, hogy Új-Palánka lovasságából többen eltávoztak és *Alibunáron* akkor mindössze 35 lovas és 15 gyalogos, *Új-Palánkán* pedig 146 gyalogos és 82 lovas volt.⁴⁾ Egy évre rá *Pancsova* és *Új-Palánka* meg-

¹⁾ *Oklevé.*, 323—324. II.

²⁾ *U. o.*, 324—325. II.

³⁾ *U. o.*

⁴⁾ *U. o.*, 329. I.

rongált falait szintén ki kellett javítani. »A Duna folyó partján — mondja a rendelet — Pancsova várának nagyobb része idők folytán elpusztult. Mivel pedig ez a Duna partján van és az ottani katonaságnak a feladata régtől fogva a környék őrzése és a hajók kirakodtatása, ezért annak kijavítása fontos dolog. A jelen évben a Duna kiáradása következtében Új-Palánkának a víz felől levő bástyái is teljesen ledőltek és a várban néhány ház is összedőlt, miként ezt a kádi jelentése alapján Ali pasa vezír, temesvári muháfiz hírül adta«; azért ennek a palánkának helyreállítása is sürgősen elrendeltetett.¹⁾

A mi *Temesvár és környékének hadi és polgári közéletét* illeti, érdekes mozzanat e központi hely hódoltsági történetében, hogy a XVII. és XVIII. századok folyamán, egészen Temesvár visszafoglalásáig, *török birodalmi löporgyár* állott fenn falai közt. E gyár az ozmán uralkodók különös gondoskodásában részesült.

A löporműhelyben fekete löport készítették; az üzemműhelyeket az állam fedezte. A gyárat szultáni kinevezéstől függő állami főtisztviselő kezelte. 1684-ben *Daud* aga állott a gyár élén, utána *Ibrahim* neveztetett ki, kinek Daud számadástétel mellett adta át a gyár anyagkészletét. 1699-ben a napi 80 ákcese zsolddal díjazott löporkészítő agaság, mely Ibrahim után már két év óta üresedésben volt, Haszannak adatott, »mivel a kinevezetéshez megvolt az érdeme«. A löporgyártáshoz szükségelt salétromot, szenet és ként a szandsákok tartoztak beszolgáltatni. 1667 aug. 28-án IV. Mohammed szultán Haszán pasa lippai béghez és temesvári kádihoz rendeletet intéz a Temesvárott készített löpor szállítása iránt. A löport a krétai háborúban akarja felhasználni.²⁾ A szemendriai és vidini szandsákokra kirótt salétromot tehát gyorsan kellett szállítani. A kész löport aztán a temesvári járás lakosai fuvarozták el Belgrádig, a honnan hajókon küldték tovább.

Mikor 1696-ban Bádeni Lajos összpontosított csapatai Temesvárt ostromzár alá fogták, a löporgyár is megsemmisült, valószínűleg felrobbant és tíz évig romokban hevert. III. Ahmed szultán 1707-ben intézkedett a gyár helyreállítása iránt. Jan.

¹⁾ *Oklevél.*, 330. l.

²⁾ *U. o.*, 274—275., 312. ll.

24-iki kelettel írja Ali pasa temesvári parancsnokhoz és Ibrahim számvevőhöz: »Temesvár várában régtől fogva lóporműhely volt és lőport készítettek; a történt ostrom alkalmával azonban a lóporműhely elpusztult és jó ideje már lőport nem készítenek s így üresen áll, noha úgy Temesvár, mint a környékbeli végvárak számára a lőpor szükséges. Jelenleg Konstantinápolyból és más lóporműhelyekből hozzák azt Temesvárra, mi a nagy távolság miatt nehézségekkel jár. Azért az említett műhelynek újraképzése és a lőpornek régi mód szerint való készítése szükséges«. Rendeli a szultán, hogy a gyárat műszakilag felülvizsgálják, fölépítsék, salétromot szerezzenek be és hozzáértő emberekkel kezdjék meg újra a lőpor készítését.¹⁾

Bádeni Lajos ostroma jelentékeny károkat okozhatott Temesvárott, nemcsak a régi bástyákon, de a város lakóházain is. A hiányos pótlására, a károk helyreállítására indulnak meg Temesvárott az építkezési és javítási munkálatok. A XVIII. század első éveiben III. Ahmed szultán rendeletére annyi építkezés folyt akkor Temesvárott, hogy a sok vállalathoz vidéki iparosokat, kézműveseket és teherszállító igákat kellett beszerezni. 1704 nov. 14-én kéri a temesvári beglerbég a szultánt, hogy a *Temesvár kijavítására* szükséges 100 ökörszekeret Oláhországból rendelje ki, hogy onnan tölgyfát szállítsanak.²⁾ A tárgyalások során kitűnt, hogy nem tölgyfára volt szükség, mi a Temesvár környékén elterülő rengeteg erdőségben dúsan termelt, hanem fenyőre. A fuvarok számát is félannyira szállította le a szultán, midőn 1705 márcz. 30-án utasítja a belgrádi parancsnokot, hogy 50 házépítő ácsot küldjön Temesvárra. A város lakosai tataroztatni akarják házaikat és nem találnak elegendő ácsmestereket Temesvárott.³⁾ Ugyanakkor parancsolja *Brankorán Konstantin* oláh vajdának, hogy *Temesvár vára javításához és építéséhez*, a mi a jövő tavasszal fog kezdődni és a mihez fenyődeszkák szükségesek, vágasson Oláhországban ilyen deszkákat és szállítsa Temesvárra, *»mert a temesvári vilájet rájáí annyira szegények és tehetetlenek, hogy ökörszekereik nincsenek; azért kell*

¹⁾ *Oklevél.*, 328—329. II.

²⁾ U. o. 319. I.

³⁾ U. o. 321. I.

azokat Oláhországból kivendélni». A szultán azt is írja a vajdának, hogy ötven darab négyökrös és kétféreses ökörszekeret késedelem nélkül küldjön Temesvárra és minden szekérnek havonként az 1000 ákese költsége fejadókból vétessék.¹⁾

Az állami építkezések közül első sorban természetesen a vár helyreállítása és a katonai épületek vétettek munkába. Két esztendő kellett az építőanyag összehordására. Amit 1704-ben tervbe vettek, csak 1706-ban kezdték megvalósítani. Az »erős bástyájú Temesvár várának« kijavítására a janinai szandsákok alajbégjei s az összes ziámet- és timárbirtokosok rendeltettek ki.²⁾ Az Oláhországból bekövetelt faanyagot Brankován Konstantin vajda ökörszekereken pontosan megküldte.³⁾ A várnak egyik lakott utcájára katonai ezélokra alakították át. A »Véres-bástyától« a »Kakas-bástyáig« menő árok és a sorompó közt ugyanis a katonaságnak harcztérül szolgáló 6 rőf szélességű helyre régibb időkben gondatlanul mintegy 25 házat építettek, noha az a végvárakban tiltva volt. A bástya és a sorompók közt üres helynek kellett lenni. Azért most, mikor az összes bástyák és sorompók megújítottak és kijavítottak, az említett házakat le kellett rombolni. Minthogy azonban azoknak tulajdonosai a várhoz tartozó katonák és szegények voltak, Ali pasa közbenjárására könyörületből megengedte a szultán, hogy más helyen építsék föl házaikat és erre a célra a kincstári vagyonból mindegyiköknek 500 gurus fiztessék ki.⁴⁾

Temesvár őrizetére az elesapott zendülő janicsárok helyett új legérységből álló janicsársapat szerveztetett. De nem volt külön kaszárnyájuk, hanem a várbeli lakosok házaiban laktak szétszórtan. Ali pasa ezt az állapotot a katonai rend és fegyelem szempontjából nem tűrhette. Jelentést tett a portára, hogy a janicsároknak külön kaszárnya kell és annak építésére 2000 piaszter szükséges. Az építést 1706-ban kezdték. A konyhákkal együtt 41 lakásrész volt az új kaszárnyában, épen annyi, mint az egriben. A költségtöbblet 537 piaszterre rúgott.⁵⁾

A költségek emelkedését nemcsak a folyamatban levő épít-

¹⁾ *Oklev.*, 321—322. II.

²⁾ U. o. 327. I.

³⁾ U. o. 321. I.

⁴⁾ U. o. 325. I.

⁵⁾ U. o. 321. I.

kezés, hanem a várórség fegyverzeti, ruházati és élelmezési szükségletein kívül a zsold feljavítása is okozta. A többletet a kevésbbé terhelt vidéki alattvalókra rótták ki a porta. Így 1706 nov. 7-én rendeli, hogy *Ofdşa* és *Bordsa* Pancsovához tartozó falvak fejadója a temesvári katonaság számára hajtassék be. E végett Temesvár tisztjei és legénysége Konstantinápolyba a divánhoz folyamodtak. *Pancsova*, *Becskerek* és *Csákova* fejadója azonképen Temesvárt illette meg.¹⁾ 1716 jún. 16-án Ibrahim pasához, a dunai hajóhad parancsnokához szultáni rendelet érkezett, hogy a temesvári katonaság fentartására és a hajóhad kiegészítésére az egész moldavai száudsák jövedelmét Temesvárra kell beszoigáltatni.²⁾

Párhuzamosan a temesvári építkezésekkel folytak kisebb méretű építések a vidéken is, azon a területen, melyet a karlóczai béke török joghatóság alatt hagyott. III. Ahmed szultánnak egy 1708 július 17-iki rendeletéből megtudjuk, hogy a temesvári vilájetben *Alibunár*, *Zenta* (nem a bácsmegyei), *Lippa*, *Csanád* és *Becskerek* városokban lakó iszlám népnek imádsága elvégzésére nincsenek mecsetjei. Temesvár főagája, Mehemed, a szultántól rendeletet kap tehát, hogy az említett helyeken építse föl a mecseteket. Az építkezések 1060 gurusba kerültek. Lugos közelében az *Ordu-köprü* fölött levő nagy hidat is ő javította ki és erre 207 gurust költött. *Haszán* pasa, Temesvár parancsnoka, ezen összegeket az alája rendelt vilájet földbérleteiből utalványozta.³⁾

A temesvári mohamedán lakosság vallásos életének néhány emlékét őrzik a következő adatok.

Szálíh efendi, temesvári kádi előterjesztésére 1699-ben *türbeört* és *imádkozót* neveztek ki Baba Huszein türbéje alapítványából. Ezt az egyházi tisztet *Huszein* dervisre és *Ibrahim* efendire bízták, napi 3 ákese fizetéssel.⁴⁾ — 1701-ben a várban levő dsámi alapítványából fölvétetett a nevezett dsámiba *prédikálónak*, Ahmed pasa temesvári váli előterjesztésére, *Ahmed* efendi napi 35 ákese fizetéssel.⁵⁾ — 1710-ben *Ibrahim* vikárius folyamodik III. Ahmed szul-

¹⁾ *Oklevé.*, 314. l.

²⁾ U. o. 122—123. ll.

³⁾ U. o. 336. l.

⁴⁾ U. o. 330—331. ll.

⁵⁾ U. o. 313. l.

tánhoz hiányosan utalványozott fizetésének kiegészítése végett. Előadja, hogy ő a Temesvár belvárosában levő *Szolak-dsámi* néven ismeretes dsámiban, napi 45 ákese fizetéssel, *imám* és *khatib* minőségben van alkalmazva, de e szolgálatban már megöregedett, nagy családja van és csupán a fizetésére van utalva, mely azonban 20 ákese hiánnyal adatik ki neki. Könyörgésére kiszolgáltatják a teljes fizetését.¹⁾ — 1712-ben Ahmed szultán meghagyja a temesvári beglerbégnak, hogy *Juszufnak*, ki a temesvári várban *kumbaradsi aga* és a próféta sírjának meglátogatására Mekkába szándékozik zarándokolni, erre a célra adja meg az engedélyt s távolléte alatt fizetési járandóságát.²⁾ —

A szerb nép tömeges kivándorlása Szerbiából a XVII. század végén, mikor Csernovics Arzén ipeki patriarcha átpartolt az osztrák uralkodóhoz, kegyvesztetté és gyanussá tette a szerbeket az ozmán hatalom előtt, mely a karlóczai békeszerződéssel Belgrádot ismét uralma alá vette. Csernovics távozása után egy *Kalinusz* nevű fanatikus szerzetes került a szintén török uralom alatt levő ó-szerbiai ipeki patriarchatus élére. Hihető, hogy összeköttetései voltak a császári vezérekkel és a magyar földre emigrált testvérekkel. Ezért-e vagy más okból, állítólag számadási rendtelenségek miatt. III. Ahmed szultán 1704 nov. 5-én elrendelte az ipeki patriarcha és testvére Defió elfogatását és Konstantinápolyba vitelét. Defiót a törökök el is fogták és várfogságra vetették. Az ipeki patriarchának azonban sikerült megszöknie. Belgrádba ment, hogy onnan Temesvárra meneküljön. A temesi részeken ugyanis a zentai vereség után sajátságos kettős közállapot keletkezett. A török volt ugyan az úr, de a keresztény lakosság — csaknem kizárólag szeb rájuk — a Lipót császártól nyert oltalombiztosítékokra támaszkodott és bízott a közelben táborozó császári hadakban. Ennélfogva fesztelenebbül mozgott és egyházilag is szervezkedni kezdett. A Csernovicssal beköltözött *Diakovics Izaiás* püspök volt akkor a szerbek főpártfogója. A bécsi udvar körében állandóan tartózkodó Csernovics patriarchának ő volt bizalmas ügyvivője. Becskereken lakott és nehézség nélkül érintkezett híveivel Temesvárott és a hódoltság többi

¹⁾ *Oklevé.*, 332. l.

²⁾ U. o. 333. l.

helységekben. Kalinusz tehát Diákovics védőszárnyai alá szándékozott rejtőzni. Azért igyekezett Temesvárra. Ott a legnépesebb külvárost vagyis a Nagypalánkot, a mostani Gyárvárost, szerbráják lakták. Kalinusz a kíséző körvezetét már előre átküldte a Dunán és az el is jutott Temesvárra. Azonban Ali pasa, temesvári váli, a szultán elfogatási parancsa értelmében letartóztatta és várfogságra vetette őket. A Belgrádban visszamaradt Kalinuszt az ottani beglerbég szintén elfogatta és egy darabig zár alatt is tartotta, majd Konstantinápolyba küldé, hol az egész telet börtönben kellett töltenie. Miután a diván előtt ártatlanságát beigazolta, kérvénnyel járult a szultán elé, hogy szabadon bocsássák. Kérését 1705-ben febr. 10-én teljesítette Ahmed. Temesvárott raboskodó embereit ugyanakkor helyezték szabadlábra.¹⁾

Kalinusz patriarcha, a keleti szerb egyház feje, más egyéb számadásokat nem vezethetett, mint egyháziakat. A török hatalmaskodás megengedte magának, hogy felülvizsgálja a szerb egyház számadásait. Így esett meg, hogy pusztá gyanuból megfosztották a patriarchát és személyzetét szabadságuktól. Kiterjedt e hatalmaskodás, az egyházi ügykörbe vágó ezen illetéktelen és sérelmes beavatkozás a temesi tartományra is, noha a 25 esztendőre kötött karlóczi békeszerződés kifejezetten kötelezte a portát, hogy a birtokában levő területeken szabad gyakorlatot engedjen a keresztény vallásnak. De nem használt semmi; sem az osztrák császár privilégiumai, sem a főpapi tekintély, sem a szerződések szentsége. A keresztény lakosság helyzete mindvégiglen bizonytalan maradt Dél-Magyarországon.

A birtoklások a török zsarnokság és önkény szeszélyeitől függtek mindaddig, míg 1776-ban a szabadság örök nem jött.

De a török uralom alatt a szerb lakosság nem volt szabad.

A szerb lakosság a török uralom alatt nem volt szabad.

A szerb lakosság a török uralom alatt nem volt szabad.

helységekben. Kalinusz tehát Diákovicz védőszárnyai alá szándékozott rejtőzni. Azért igyekezett Temesvárra. Ott a legnépesebb külvárost vagyis a Nagypalánkot, a mostani Gyárvárost, szerbráják lakták. Kalinusz a kísérő környezetét már előre átküldte a Dunán és az el is jutott Temesvárra. Azonban Ali pasa, temesvári váli, a szultán elfogatási parancsa értelmében letartóztatta és várfogságra vetette őket. A Belgrádban visszamaradt Kalinuszt az ottani beglerbég szintén elfogatta és egy darabig zár alatt is tartotta, majd Konstantinápolyba küldé, hol az egész telet börtönben kellett töltenie. Miután a diván előtt ártatlanságát beigazolta, kérvénnyel járult a szultán elé, hogy szabadon bocsássák. Kérését 1705-ben febr. 10-én teljesítette Ahmed. Temesvárott raboskodó embereit ugyanakkor helyezték szabadlábra.¹⁾

Kalinusz patriarcha, a keleti szerb egyház feje, más egyéb számadásokat nem vezethetett, mint egyháziakat. A török hatalmaskodás megengedte magának, hogy felülvizsgálja a szerb egyház számadásait. Így esett meg, hogy pusztá gyanuból megfosztották a patriarchát és személyzetét szabadságuktól. Kiterjedt e hatalmaskodás, az egyházi ügykörbe vágó ezen illetéktelen és sérelmes beavatkozás a temesi tartományra is, noha a 25 esztendőre kötött karlóczai békeszerződés kifejezetten kötelezte a portát, hogy a birtokában levő területeken szabad gyakorlatot engedjen a keresztény vallásnak. De nem használt semmi; sem az osztrák császár privilégiumai, sem a főpapi tekintély, sem a szerződések szentsége. A keresztény lakosság helyzete mindvégiglen bizonytalan maradt Dél-Magyarországon. A közállapotok a török zsarnokság és önkény szeszélyeitől függtek mindaddig, míg 1716-ban a szabadulás órája nem ütött.

Ez a kis epizód szintén új és érdekes színekkel szövődik bele a délmagyarországi török hódoltság történetébe.

¹⁾ *Oklact.*, 318—320. II.